Cristina-Ioana Dima

LEGENDA UNEI HĂRȚI

În ultima perioadă, studiul cărților populare în filologia românească a căpătat o amploare fără precedent, datorită în special colecției *Cele mai vechi cărți populare în limba română*, condusă de Ion Gheție şi Al. Mareş, altor inițiative, precum aceea a colecției *Texte uitate, texte regăsite*, care valorifica cercetările filologilor de la Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu" întreruptă din păcate, şi datorită unor studii individuale. Dintre acestea din urmă cele mai reprezentative sunt acelea ale lui Mihai Moraru, concretizate într-o ediție, *Viteazul şi Moartea*[1] şi într-un volum dedicat *Vechilor legende apocrife*[2] şi ale Cătălinei Velculescu, care, în anul 2008, a publicat o erudită ediție a legendei Sfântului Andrei Salos[3].

Dată fiind o asemenea conjunctură fastă subiectului, apare, în mod inevitabil, problema sintezelor. Intuiția necesității acestui demers sintetic a avut-o Emil Turdeanu care, într-un limbaj ce pare mai degrabă a descrie în mod melancolic un ideal imposibil de atins, sugera ca soluție alcătuirea unei, am îndrăzni să spunem, curioase cărți cu hărți:

„Va trebui să se scrie, cândva o carte nouă despre cultura românească de altădată. O carte cu hărți, ca un fel de geografie spirituală a poporului român S-ar lua, de pildă o operă populară, cum e *Alexăndria*. Plecând de la matca unde a fost tradusă pentru prima dată în limba română – de la satul Sâmpetru din părțile Hațegului – s-ar urmări încrengătura textului, cum se întinde tot mai departe, ca un pom uriaş, până învăluie toate cuprinsurile vieții româneşti. Şi s-ar întocmi o hartă, pe care fiecare prezență a textului ar fi notată cu un cerc sau cu un punct: roşu pentru secolul al XVI-lea, verde pentru secolul al XVII-lea, castaniu pentru secolul al XVIII-lea, altă culoare pentru prima jumătatea secolului al XIX-lea. Nu s-ar cartografia decât manuscrisele şi cărțile vechi mai importante. Fiecare cerc ar arăta astfel o localitate şi totodată o epocă. Dar s-ar putea merge şi mai departe: s-ar putea stabili, cu linii cu vârf de săgeată, chiar filiația textului între două puncte geografice, şi s-ar putea nota chiar şi anul prezenței când acesta e cunoscut. Harta *Alexăndriei* ar fi harta unui arbore de viață culturală cu rădăcina în Ardeal şi cu ramurile desfăşurate peste toată Țara Românească şi peste toată Moldova, până la Orhei. S-ar lua, apoi, o altă operă"[4].

După cum se poate observa, demersul pe care savantul îl propunea filologiei româneşti nu este unul simplu. El presupune mai multe etape preliminare în studiul

[1] Mihai Moraru, *O carte populară necunoscută: Viteazul şi Moartea*, Bucureşti, 2005.
[2] Mihai Moraru, *Vechi legende apocrife*, Bucureşti, 2006.
[3] Cătălina Velculescu, *Nebuni întru Hristos*, Bucureşti, 2008.
[4] Emil Turdeanu, în „Rumanian Studies", Urbana-Leide, II, 1973, p. 176.

BDD-A473 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:50 UTC)

textelor populare. În primul rând, trebuie stabilite, pentru fiecare versiune în parte, coordonatele spațio-temporale: unde şi când a fost alcătuită respectiva scriere. Fiecare dintre aceste distincții urmând să fie marcată pe harta respectivă.

În al doilea rând, numai după ce copiile în care se găseşte o carte populară au fost împărțite pe redacții, respectivul text poate fi „cartografiat" corect. Altminteri, simpla înregistrare a versiunilor după locul în care au fost ele copiate nu ar avea o prea mare valoare.

Ar trebui mai apoi ca, odată ce mai multe cărți au fost astfel aşezate, ele să fie valorizate prin corelarea informațiilor pe care aceste hărți le pot înregistra. Bunăoară, s-ar putea ca un motiv care apare doar într-un număr oarecare de versiuni ale unei cărți populare să fie explicabil prin contaminare cu un alt text care a circulat în aceeaşi zonă, în aceeaşi perioadă. Evident, este valabil şi contrariul: putem pune pe seama unei contaminări o anumită trăsătură întâlnită într-o categorie anume de texte, dar ea să fi nu fost posibilă, dat fiind că cele două narațiuni nu au circulat în acelaşi timp şi în acelaşi loc.

În fine, atunci când studiile o permit, ar trebui ca hărțile despre circulația manuscrisă a textelor populare în spațiul românesc să fie doar o parte dintr-o imagine mult mai amplă, care ar stabili circulația lor din spațiul în care îşi au obârşia, până în cele mai îndepărtate locuri în care va fi ajuns ecoul lor. Abia atunci am avea o imagine corectă a ceea ce Piero Boitani numea, cu o formulă inspirată, *literatura europeană şi Evul Mediu vulgar*[5].

Din păcate însă, ideea savantului român, altminteri cât se poate de originală, nu a avut până acum vreun ecou în cercetările filologice, nici de la noi, nici aiurea. De aceea, puține sunt studiile care să dea dovadă de o atare minuțiozitate, încât să permită alcătuirea unor astfel de hărți.

Vom încerca în cele ce urmează, să aplicăm această metodă asupra a două texte, ale căror studii permit o astfel de cartografiere şi care ne permit evidențierea unor probleme pe care un astfel de demers le implică.

Poate cel mai limpede şi complex studiu filologic al unei cărți populare, elaborat în spațiul românesc, este acela scris de Al. Mareş referitor la *Cele douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer*[6].

Autorul înregistrează aici treisprezece versiuni, pe care le clasifică în trei redacții, corespunzând celor trei traduceri din slavonă care au pătruns în momente diferite în spațiul dacoromanic: redacția *Sahanci – Împărat*, redacția *Şaic – Împărat* şi redacția *Sahiş – Împărat*. Din prima redacție fac parte zece manuscrise, dintre care două din secolul al XVII-lea (CRV 31/43 BAR Cluj, ms. rom. 100 BAR Cluj), şapte din secolul al XVIII-lea (unul din colecția Bisericii Ortodoxe Korosszakal-Săcar din Ungaria, ms. rom. 5054 BAR, ms. rom. 4390 BCU Cluj, ms. 214 School of Slavonic and Est European Studies of the University of London, ms. rom. 3170

[5] Este vorba despre titlul eruditului volum al lui Piero Boitani, *Letteratura europea e Medioevo volgare*, Bologna, 2007.

[6] Vezi Al. Mareş, *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. VII, *Cele douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer. Învățătură despre vremea de apoi a prorocului Isaia*, Bucureşti, 2003.

BDD-A473 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:50 UTC)

BAR, ms. rom. 5321 BAR, ms. rom. 5208 BAR) şi unul de la începutul celui de-al XIX-lea veac (ms. rom. 5319 BAR). A doua redacţie conţine doar două manuscrise unul din secolul al XVII-lea şi unul din cel de-al XVIII-lea (ms. nr. 6 din colecţia Institutului de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj şi ms. nr. 34 al aceluiaşi institut); iar cea de-a treia redacţie/traducere este reprezentată printr-un singur exemplar din a doua parte a secolului al XVII-lea (quart. slav. 75 Biblioteca Széchény din Budapesta).

Despre 11 dintre aceste manuscrise există – sau au putut fi deduse – informaţii exacte privind locul unde au fost scrise; în privinţa celorlalte două ele sunt localizate incert: unul în Muntenia, respectiv ms. rom. 5054 BAR, şi cel aflat în colecţia Bisericii Ortodoxe din Korosszakal-Săcar, pe care autorul studiului îl localizează, imprecis, după fapte de limbă, în zona Ardealului[7], dar despre care bănuieşte a fi fost copiat în sud-estul Ungariei.

Reprezentarea lor pe hartă ar forma imaginea din figura 1.

Precizia datelor pe care editorul le pune la dispoziţia cartografului, precum şi faptul că avem de-a face cu un text care a circulat la noi în puţine versiuni, fac din această hartă una exemplară, având pe de o parte avantajul exactităţii, dar pe de altă parte dezavantajul că nu lasă să se întrevadă câteva dintre dificultăţile demersului.

A doua carte populară de care ne vom ocupa este *Călătoria Maicii Domnului la iad*. Sintetizând informaţiile pe care manuscrisele româneşti ni le oferă în legătură cu acest apocrif, putem gândi mai multe feluri de hărţi.

Se pune totuşi problema numărului detaliilor care pot fi înfăţişate pe o hartă. Localizarea versiunilor este obligatorie. De asemenea, după cum am arătat mai sus, harta trebuie să ilustreze împărţirea versiunilor în redacţii sau traduceri.

În cazul *Călătoriei Maicii Domnului la iad,* faptul că avem de-a face cu foarte multe manuscrise (peste 90) adaugă încă un criteriu necesar: în ce măsură un text este localizat cu precizie sau doar aproximativ, pe baza analizei trăsăturilor lingvistice. Pentru textul anterior discutat, avand doar două situaţii de acest tip, o simplă precizare în explicaţiile care însoţeau harta era suficientă. Însă când în această situaţie se află mai multe manuscrise, faptul trebuie să apară limpede, altfel informaţia pe care harta o oferă este eronată.

Dacă folosim culorile pentru a reda diferenţele temporale, aşa cum just propunea Emil Turdeanu şi cum am încercat şi noi în exemplul de mai sus, unde nuanţa mai deschisă a fost folosită pentru a exprima faptul că un anumit text vine din secolul al XVII-lea şi cea mai închisă pentru secolul al XVIII-lea (pentru singurul manuscris din secolul al XIX-lea, am încercat să redăm două nuanţe în aceeaşi figură), toate celelalte diferenţe trebuie redate prin forme adecvate. Din păcate, atunci când harta este alb-negru, nu de o dimensiune foarte mare şi cuprinde un număr însemnat de manuscrise, anevoie se pot diferenţia mai mult de două perioade temporale. De aceea, în harta sinteză pe care o redăm în continuare ca exemplificare pentru versiunile *Coborârii Maicii Domnului la iad*, am renunţat la

[7] Vezi în acest sens Al. Mareş, *Cele douăsprezece vise în tâlcuirea lui Mamer (versiunea Korosszakal-Săcal)*, în „Limba română", LIII, 2003, nr. 4, p. 145.

BDD-A473 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:50 UTC)

această distincție cu totul, dat fiind că manuscrisele se întindeau pe patru veacuri, din secolul al XVI-lea, până în secolul al XIX-lea. Pentru acelaşi motiv, am folosit forme foarte diferite una de alta, întrucât altminteri harta ar fi devenit greu de citit.

În acest caz, singura soluție pentru a adăuga un plus de informație este alcătuirea câte unei hărți pentru fiecare redacție. Soluție pe care, de altfel, am adoptat-o în studiul nostru monografic. Doar astfel, ar putea fi puse în evidență subtipurile şi chiar familiile. Din lipsă de spațiu însă, aici am preferat să redăm doar harta finală, din care am extras şi o serie de concluzii.

Într-un articol anterior[8], arătam felul în care versiunile pot fi clasificate în funcție de criterii intratextuale, de felul în care motivele se organizează într-o structură coerentă. Propuneam atunci următoarea împărțire a manuscriselor în redacții, subtipuri şi familii:

Redacția A: *Călătoria Maicii Domnului la iad*
Subtipul 1: *Acordarea unui răgaz păcătoşilor*
Familia *Răgazul de la Paşti până la Duminica tuturor Sfinților*
Familia *Răgazul de la Paşti până la Rusalii*
Subtipul 2: *Condamnarea păcătoşilor, fără niciun răgaz*
Familia *Rugăciunea Maicii Domnului*
Familia *Fără rugăciunea Maicii Domnului*
Subtipul 3: *Iertarea pentru totdeauna a păcătoşilor*

Redacția B: *Călătoria Maicii Domnului la iad şi la rai*
Familia *Muntele Eleonului*
Familia *Muntele Sionului*
Familia *Muntele Măslinilor*
Familia *Sfinții Arhangheli Mihail şi Gavril*
Familia *Armenii cei afurisiți*

Redacția C: *Viziunea Sfântului Serafim*

Având în vedere criteriul geografic, redacția A a circulat aproape exclusiv în spațiul Transilvaniei, până în Maramureş. Singurul subtip care face excepție este acela al iertării pentru totdeauna a păcatelor, din care nu avem decât două copii, ambele din Muntenia. Subtipul acordării unui răgaz păcătoşilor a fost copiat în Transilvania, a ajuns fără îndoială în Maramureş, dar nu îi putem preciza cu exactitate aria de răspândire, deoarece o bună parte din versiunile sale sunt dificil de localizat. În fine, despre cel de-al treilea subtip, în care păcătoşilor nu li se oferă iertare, putem spune doar că a cunoscut o bună răspândire în zona Bihorului, de unde provin trei dintre cele patru versiuni păstrate până în zilele noastre.

Redacția B a textului este ceva mai uşor de urmărit, datorită faptului că din ea ne-au parvenit cele mai multe versiuni. După cum am arătat, în funcție de anumite detalii textuale, ele pot fi împărțite în mai multe familii. Dispunerea lor pe hartă arată că ele au fost scrise doar în Țara Românească şi în Moldova, cu câteva excepții

[8] Vezi Cristina-Ioana Dima, *Coborârea Maicii Domnului la iad. Criterii de clasificare*, LR, LX, 2011, nr. 1, p. 47–59.

BDD-A473 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:50 UTC)

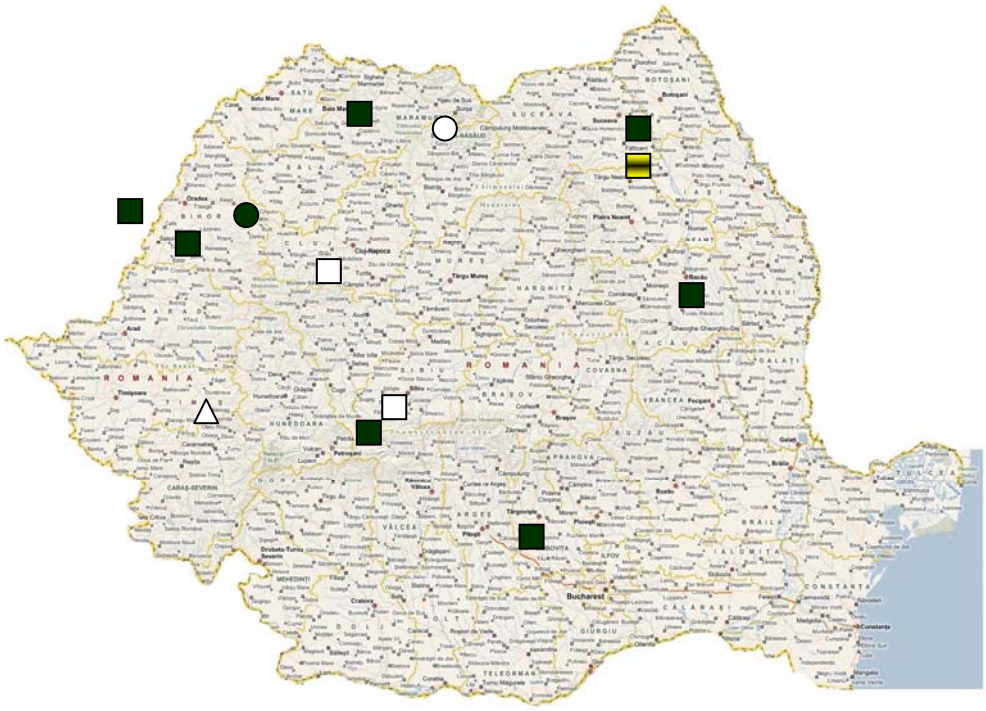
care provin din zonele limitrofe acestor arii: ms. rom. 2351 BAR, ms. rom. 44 BAR şi ms. rom. 1346 BAR din Braşov şi, poate, ms. rom. 3181 BAR din Maramureş.

Acest din urmă fapt evidenţiază şi felul în care poate fi urmărită pe o hartă expansiunea circulaţiei unui text anume.

Cele trei versiuni ale redacţiei C provin toate din aria Moldovei (fără a putea preciza locul exact în care a fost copiat vreunul dintre texte).

Din perspectivă cronologică, analiza manuscriselor avute în vedere arată că un singur manuscris provine din secolul al XVI-lea (fiind localizat în nordul Hunedoarei), alte şase au fost scrise până la 1700 (toate aparţinând redacţiei A şi zonei transilvane), treizeci şi opt de manuscrise datează din secolul al XVIII-lea (provenind din toate ariile Dacoromaniei) şi patruzeci şi şase aparţin secolului al XIX-lea.

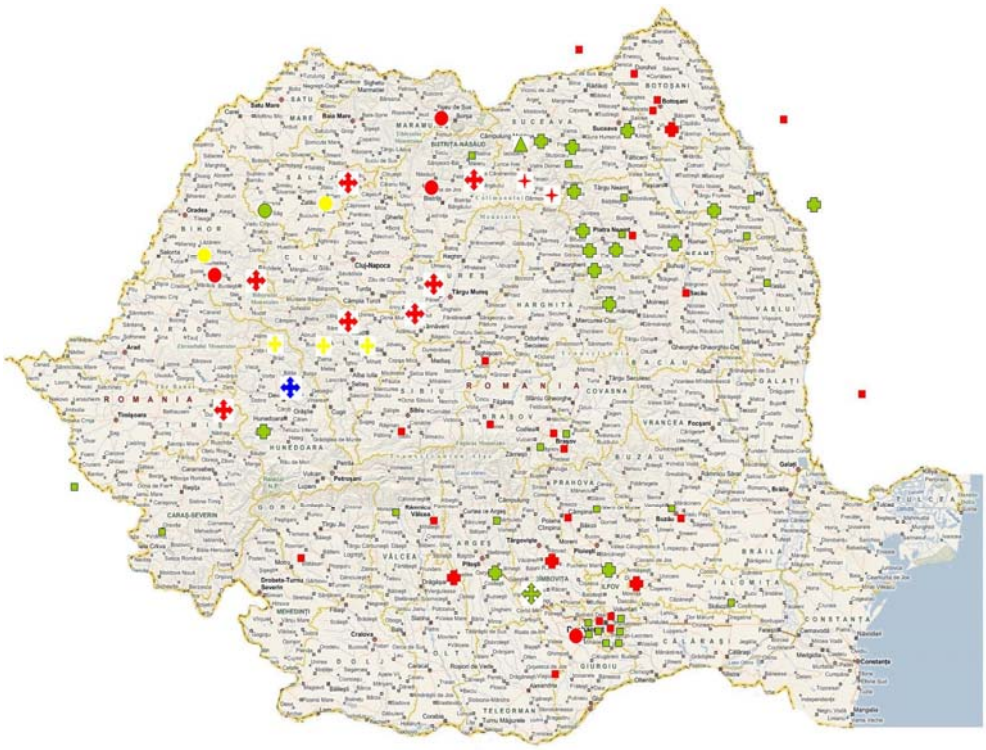
Difuzarea manuscriselor este ilustrată de figura 2.



Legenda:
- □ Redacţia *Sahanci – Împărat* secolul al XVII-lea
- ■ Redacţia *Sahanci – Împărat* secolul al XVIII-lea
- ▬ Redacţia *Sahanci – Împărat* secolul al XIX-lea
- ○ Redacţia *Şaic – Împărat* secolul al XVII-lea
- ● Redacţia *Şaic – Împărat* secolul al XVIII-lea
- △ Redacţia *Sahiş – Împărat* secolul al XVII-lea

Figura 1.

BDD-A473 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:50 UTC)



Legenda:
- Redacția A, localizare incertă
- Redacția A, localizare exactă
- Redacția B, localizare incertă
- Redacția B, localizare exactă
- Redacția C, localizare incertă
- Redacția C, localizare exactă

Figura 2.

O problemă specială pe care ar putea-o ridica aceste hărți este una de adecvare cronologică. Se pune adică întrebarea în ce măsură este just să operăm cu o hartă actuală, alternativa fiind reconstituirea unei hărți a spațiului dacoromanic, cu împărțirile politice din fiecare perioadă istorică. Această din urmă soluție ar îngădui corelarea faptului că anumite texte au fost copiate în anumite zone, cu importanța culturală a regiunii într-un moment dat. Însă, un astfel de demers ar fi deosebit de complex, depășind resursele de lucru ale filologului şi presupunând investigații inter-disciplinare. Totuşi, ar rezulta, poate, un atlas al circulației cărților populare în literatura română, bunăoară cartea cu hărți despre care vorbea Emil Turdeanu.

BDD-A473 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:50 UTC)

UNE CARTE ET SA LÉGENDE

(Résumé)

Le savant roumain Emil Turdeanu proposait, il y a déjà longtemps, une méthode inédite pour systématiser les informations concernant la circulation manuscrite des livres populaires. Il s'agissait de dresser une carte sur laquelle serait marqués, avec des formes et des couleurs différentes, le lieu et le siècle où chaque texte a été copié. On a essayé, dans cet article, d'appliquer pour la première fois ce procédée sur deux livres populaires de l'ancienne littérature roumaine: *Les douze rêves à l'interprétation de Mamer* et *La descente de la Vierge aux Enfers*.

Cuvinte-cheie: Emil Turdeanu, cărți populare, hartă, *Cele douăsprezece vise în interpretarea lui Mamer*, *Coborârea Maicii Domnului la iad*, manuscrise.

Mots-clés: Emil Turdeanu, livres populaires, carte, *Les douze rêves à l'interprétation de Mamer*, *La descente de la Vierge aux Enfers*, manuscrits.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

Alexandru Mareş

DOUĂ SCURTE SCRIERI CU CARACTER MONAHAL ATRIBUITE LUI NEAGOE BASARAB. CONSIDERAȚII FILOLOGICE

1. În afara *Învățăturilor* adresate fiului său Teodosie, lui Neagoe Basarab i s-au mai atribuit de către unii specialişti încă două scrieri: *Cuvânt de învățătură al bunului creştin domn Neagoe voivod, domnul Ungrovlahii, către 2 slugi credincioase ale sale, carele se lepădară de lume şi să déderă vieții călugăreşti* şi *Altă învățătură asemene ceştiialalte*[1]. Prima scriere este adresată călugărilor Varlaam şi Ioasaf, iar a doua călugărilor din mănăstirea în care a fost îngropat Ioasaf.

Cunoscute numai în versiune românească, cele două învățături au fost întâlnite în trei manuscrise aparținând Bibliotecii Academiei Române: ms. rom. 464, unde acestea sunt precedate de *Viața patriarhului Nifon* şi de *Pisaniile Mănăstirii Argeş* şi urmate de un scurt fragment din *Pildele lui Solomon*, VI, v. 3–20, ms. rom. 2714, în care acelaşi grupaj de texte, mai puțin fragmentul din urmă, este anexat *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, şi ms. rom. 1069,

[1] În continuare, cele două scrieri vor fi consemnate sub titlurile: *Cuvânt către 2 slugi* şi, respectiv, *Altă învățătură*.

BDD-A473 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:50 UTC)